

Бојан М. ЈОВИЋ

Институти за књижевности и уметности, Београд

„ЗДРАВО СА ДРУГЕ СТРАНЕ” – О СПИРИТИЗМУ, НАПРАВАМА ЗА ОПШТЕЊЕ СА МРТВИМА, И ПОНЕШТО О (КЊИЖЕВНОЈ) УМЕТНОСТИ

У тексту се даје кратки историјат развоја средстава општења са загробном сфером у оквиру модерног спирит(уал)изма, са нагласком на Едисоновом настојању да изради нараву засновану на достигнућима оновремене науке и технике. Сажето се представљају најважнији облици комуникације са душама преминулих („духовима”) који претходе Едисону, као и потоња настојања. Указује се на сличност спиритистичких покушаја са одговарајућим комуникационим средствима – медијима телеграфа и радија. Указује се на непрекинуто занимање књижевника и уметника за спиритистичке појаве, као и њихово активно учешће у сеансама и истраживањима могућности постојања света духова и општења са њим, које представља тему за посебно, будуће истраживање.

Кључне речи: Спиритизам, комуникација са мртвима, Едисон, електронске гласовне појаве

Већ неко време размишљам о машини или направи намењеној особама које су прешле у друго постојање или области. Сада ме најживље прашају: не тврдим да наша личност прелази у друго постојање или области. Не тврдим ништа јер ништа ни не знам о овој теми. Када је о томе реч, ниједно људско биће не зна. Али тврдим да је могуће конструисати апарат који ће бити толико осетљив да ће им, уколико има личности у другом постојању или области које желе да ступе у додир са нама у овом постојању или области, он макар пружићи бољу прилику за изражавање од сигнала који се померају и вица плоча и медијума и других грубих метода за које се претпоставља да су једино средство комуникације.

Истина, сировости постојећих начина изазива сумњу у ауθενцијност наводне комуникације са умрлим особама. Зашто би личности у другом постојању или области прошиле своје време померајући мали троугласти комад дрвета преко табле са неким словима на њој? Зашто би се такве личности издале изре са столом? Цела ствар ми се чини тако дејствително да је, искрено, не могу озбиљно разматрати. Ако желимо да постигнемо стварни најпредак у психичком истраживању, верујем да то морамо учинити научним апаратима и на научни начин, баш као што то чинимо у медицини, електричној енергији, хемији и другим областима.

Томас Алва Едисон (Lescarbourea 1920: 446, 458–460)

Наведени исказ Т. А. Едисона, дат у разговору са новинарима часописа *Сајенсифик Американ* поводом гласина да чувени проналазач ради на уређају који би омогућио да мртви, под условом да их има, и да то пожелу,

ступе у везу са живима – на својеврсном *некрофону*,¹ сажима све важније моменте седамдесетогодишњег раздобља у коме су се нововековном спиритизму² својствени покушаји комуникације са душама покојника од издвојених чудноватих догађаја развили у својеврсну планетарну поаму.³

Проблематични примитивни поступци, направе и посредници, које је Едисон успутно и критички набројао (столови који се померају, „вица” плоче и медијуми),⁴ требало је да буду замењени његовим апаратом, осмишљеним на основама науке са почетка XX века и израђеним у складу са оновременим техничким могућностима. Погрешно би било, међутим, на основу ове Едисонове опаске закључити да су сви претходни модерни покушаји комуникације са оностраним сфером били произвољни и засновани на ирационалним односно окултно-магијским претпоставкама. Ширење уверења о изводљивости општења са мртвима, као и покушаја практичног спровођења у другој половини 19. века, подударили се са развојем науке и технике, пре свега са могућностима које су донела сазнања о електричној енергији (Gutierrez 2009: 49–50) и на њој заснованим новим медиј(ум)има. Већ је појава телеграфије, потом и бежичног радио-преноса порука, довела до размишљања о унеколико сабласној природи новог средства саобраћања које на великој даљини раздваја глас/дух од тела.

Паралела савременог јављања духова са модерном телеграфијом постала је очигледна већ од првих случајева појаве оностраног: једноставни изворни начин обзнањивања духова у реалном свету модерног доба подразумевао је „куц(к)ање” односно ударање кроз зидове или необјашњиво померање покућства.⁵ Осим на сличности саме технике преноса

1 Иако га сам Едисон никада (тако) не именује, америчка јавност је овом наводном изуму одмах наденула назив „духофон” – „Spirit phone” (Kellog 2013: 1).

2 У ужем смислу, спиритизам савременог доба темељи се на два основна веровања: првом, да душа човека наставља да постоји након његове телесне смрти, и другом, да је могуће општити са покојницима, уз помоћ различитих средстава, поступака, и нарочито обдарених појединаца – медијума. Иако ове идеје имају дугу културну традицију, оне постају јавна, широко распрострањена чињеница тек од половине XIX века, најпре у Сједињеним Америчким Државама, потом и у Европи. Најшира отвореност исказивања и упражњавања разликује спиритизам од сличних окултних пракси. Француску варијанту спиритизма представља обухватније учење Алена Кардека (псеудоним Иполита Леона Денизара Риваја) и његових следбеника о метемпсихози или реинкарнацији, према коме душа живи низ живота, остварујући у сваком новом постојању морални, духовни и интелектуални напредак. Англосаксонска варијанта учења о духовима обично се означава као „спиритуализам”, док се Кардекова доктрина назива „спиритизам”; за проблематику овог текста разлика ова два учења није од битног значаја те се „спиритизам” употребљава као заједнички називник.

3 Тешко је дати прецизну процену броја заступника спиритистичких идеја, будући да присталице по правилу нису биле окупљене у удружења нити су имале жељу да створе религију. Спиритизам је пре свега упражњаван одржавањем сеанси у породичним круговима и *ad hoc* друштвима, ширећи се као изразито децентрализована појава. И у срединама где су постајале организације (пре свега у Француској) не постоје поуздане евиденције; како било, процењује се да је број следбеника само у Америци варирао од нешто испод милион у мирнодопским условима до неколико милиона након Грађанског рата и трауме губитка небројених живота. Слично је и са раздобљем након Првог светског рата.

4 Едисон овде изоставља, хотимице или нехотично, једно од распрострањених спиритистичких направа – „трубу духова”, о чему ће касније бити више речи.

5 Порекло модерног спиритизма често се везује за „куцања из Рочестера” („Rochester rappings”) 1848. године, када се сестрама Маргарет и Кејт Фокс јавно дух покојног станара у кући у Хајдсвилу крај Рочестера. Опис догађаја чита се у *Историји спиритизма* Артура Конана Дојла, дат кроз

порука, доживљај паралеле спиритизма и електричног телеграфа (која је свој израз добила у називу „духовни телеграф“), имао је упориште и у схватању да је невидљиви канал комуникације духова мртвих са живима могућ захваљујући тананом флуиду налик на електромагнетску силу.⁶

Један од најпопуларнијих, истовремено и најстаријих, начина комуникације са духовима добио је облик тзв. „столова који се окрећу“ („Table-turning“, „Table tournante“, „Столоверчение“) – појава лупкања, окретања, нагињања или потпуног уздизања столова од тла током спиритистичког окупљања. Учесници сеансе поставили би врхове прстију на површину стола, да би се он потом померао без свесног учешћа мишићне силе. У изузетним случајевима, наводно је забележено да су се столови померали или чак лебдели без непосредног додира присутних.⁷ Велика предност комуникације ове врсте лежала је у њеној приступачности и демократичности, у чињеници да се по потреби могла упражњавати и без учешћа професионалног посредника, медијума.⁸

сећања њихове мајке: „Моје најмлађе дете Кети је, плеснувши рукама, рекло: 'Господине Сплит-фут, поступите као и ја.'

Звук ју је одмах пратио са истим бројем куцкања... Тада сам питала: 'Да ли је ово људско биће које тако правилно одговара на моја питања?' Није било куцкања. Питала сам: 'Да ли је то дух? Ако јесте, куцните два пута.' Звук се зачуо одмах после захтева. Тада сам рекла: 'Ако је то повређен дух, нека удари двапут', што се одмах и десило, услед чега је кућа задрхтала. Питала сам: 'Да ли сте повређени у овој кући?' Одговор је дат као и пре. 'Да ли је особа која вас је повредила жива?' Одговор ударањем на исти начин. Овим методом сам утврдила да је у овој кући убијен мушкарац, стар тридесет и једну годину, и да су његови посмртни остаци закопани у подруму; да су његову породица чинили супруга и петоро деце, два сина и три ћерке, који су били живи у време његове смрти, али да је његова супруга након тога умрла." (Doyle 1926: 62–3) Случајеви примања порука духова путем „ударања“ забележени су већ 1762. године, наводном комуникацијом Елизабет Парсонс са женом преминулом у кући на Кок Лејну у Лондону (Enns 2012: 60) тек са сестрама Фокс, међутим, овај поступак постаје феномен масовне културе.

- 6 Претпоставке наведеног схватања исказао је немачки лекар Франц Фридрих Антон Месмер, крајем осамнаестог века, када су се електрична и магнетна сила још увек изучавале засебно. Истражујући терапеутске могућности магнета, Месмер је уобличио теорију о „животињском магнетизму“ према којој магнетни флуид, попут електричног флуида, прожима свет и сва жива бића. Поремећена равнотежа ове силе у човеку доводи до нарушавања здравља; болесно тело може се излечити стимулацијом животног флуида различитим терапијама, као и гледањем, додиривањем и руковањем. Пацијентима који су били на терапији давана је вода из великих „магнетизованих“ када, а неки од „месмеризованих“ субјеката извештавали су о верским визијама, па чак и о општењу са мртвима (Natale 2011: 270).
- 7 Месмеристи су поздравили окретање стола као демонстрацију животињског магнетизма или одичке силе (термин који је половином XIX века увео барон Карл Лудвиг фон Рајхенбах, полихистор и члан Пруске академије наука), док га је црква осуђивала као плод сатанистичког деловања. Научници и лекари сматрали су да ће нова лудост представљати опасност по ментално здравље и образован је комитет који ће пронаћи неспиритуалистичко објашњење за ту појаву. У извештају у *Медицал Тајмс* и *Газети* 11. јуна 1853. комитет је навео да је кретање стола последица несвесног мишићног деловања (Encyclopedia 2019).
- 8 Аматерске групе могле су да седе за столом и изазивају смислена куцања духова која су се испрва показивала само посебно духовно осетљивим појединцима, тј. медијумима. Већ 1853. године били су уобичајени поподневни друштвени позиви на чај и окретање стола. Широко распрострањена шала била је та да се људи више нису питали за здравље других, већ су питали како је сто. „Хвала вам, мој се лепо окреће, а како је Ваш?“ (Encyclopedia 2019). Окретање стола је било још распрострањеније у Француској, са њеном традицијом месмеризма и животињског магнетизма. Такво интензивно занимање за месмеризам није било ограничено само на Француску. Теорије о животињском магнетизму, често повезане са теоријама о животињском електрицитету, окултизму и френологији, биле су уобичајене и у Енглеској и Сједињеним Државама током овог раздобља, о чему се извештава у часописима попут *Магнет* и *Френо-Магнетик Виндикатор*.

Ограничење описаног поступка показало се у понављању истих радњи са истим исходима, као и у количини података која се могла пренети – унапред утврђени број удара/померања за потврду или одрицање неке тврдње условио је успорен начин размене и „навођење” духова на задате теме и одговоре, оптерећене исцрпним питањима која су садржала могуће опције и готово никакву неизвесност. Потреба за задржавањем занимања и пажње јавности,⁹ појачана жељом спиритиста да експериментишу и иновирају кроз разноврсне покушаје уношења разноврсности и проширења комуникационог канала, преусмерило је праксу на сложенији скуп појава, подсећајући на америчке спиритуалистичке сеансе са „столовима који говоре”. Овакав начин успостављања везе са оностраним био је сложенији, будући да је захтевао више од ентузијастичних учесника жељних да се придржавају упутстава: медијум који може позвати духове и општити са њима поново је постао потребан.

Проширивање питања на непредвидљиве одговоре и увођење азбуке којом би се пренеле сложенији садржаји постало је нужно. Постепено су се уобличили различити кодови, налик на Морзеово писмо – повезивањем удара или нагињања стола са абецедом омогућавало се примање сувислих порука; спиритисти би читали азбуку или полако прелазили оловком преко низа штампаних слова и чекали да духови куцкањем изаберу она која творе поруку или одговор на неко питање.¹⁰ Напредак у обиму и садржају информација остварен је увођењем „табле која говори”, тзв. „вица” табле („оција”). Вица је била равна плоча са словима абецеде распоређеним у два полукруга изнад бројева 0 до 9, речима „да” и „не” у горњим угловима, и „збогом” на дну. Продавала са додатком „планшете”, тронуге дашчице у облику сузе, обично са малим отвором у себи, која се користила за кретање преко плоче. Справа се употребљавала тако што је двоје или више људи седело око плоче, са врховима прстију на планшети,¹¹ постављајући питања и посматрајући како се дашчица креће

9 Куцање и окретање столова проширило се Америком изузетно брзо, преневши се потом на Енглеску и континенталну Европу. Мода је, међутим, трајала веома кратко, у Француској нпр. само неколико пролетњих месеци, од априла до јуна 1853. године.

10 Пракса се уобличила у нови начин општења, назван „типологија” (од грчког „τυπο” или „ударам”). Духовни медијуми који су вежбали „ударање” или „превртање стола” били су именовани као „типтисти”, што је, с једне стране, јасно упућивало на телеграф, док је са друге наговештавало појам „тајпист” („typist”) – дактилограф (Enns 2015: 5). Поред типологије развила се и духовна сематологија, садржана у мимици радње – изражавању одобравања или неодобравања, као и природе осећања, јачином и врстом удара: дух би изразио енергичност наглим покретом; љутњу и нестрпљивост ударајући узастопно као да особа љутило удара ногом, понекад бацајући сто на земљу. Ако је добронамеран и уљудан, на почетку и на крају сеансе окретао би сто у облику поздравца; ако би желело да непосредно разговара с неком особом у друштву, усмеравао би сто према њој полако или жустро, показујући наклоност или антипатију (Kardec 1863: 177).

11 Варијације на тему представљале су „психорбрета” Томаса Лиса, и „Питија, или Читач мисли” Фредерика Хенрија Ајреса, које се, осим у огласима и новинским чланцима, нису сачувале. Психорбрета је привукла значајну пажњу у оновременим спиритуалистичким новинама, уз успутно подсећање да је реч о средству духовне комуникације. Описи напруге и одговарајући огласи појављују се 1891. године, што наводи на закључак да се уређај појавио мало пре увођења Кенардове вица табле. Понекад алтернативно названа „психорбрета” или „психо-брета”, психорбрета је представљала врсту клизне табле, састављене од дуге правоугаоне плоче дугачке четрдесетак

од слова до слова, исписујући одговоре наизглед сама по себи. Иако је представљао значајан напредак, и овај уређај био је ограничен по питању протока информација.

Другу грану комуникације обележило је обзнањивање духова кроз тело медијума – привременим потпуним или делимичним запоседањем или „каналисањем” душевно осетљиве особе која би препустила себе духу покојника како би кроз њу саопштавао поруке, потом бележене на папиру или, доцније, на носиоцима звука и слике.¹² У ту сврху, спиритисти су упражњавали већи број поступака сједињења и комуникације са духовима, међу којима је један од уобичајених било и аутоматско писање – у трансу, медијум би постајао пуки пасивни преносник воље енергичног и беспоговорног „спектралног флуида”, потпуно губећи контролу над руком и поступком бележења:

„[...] сто који смо окружили убрзо је почео да се брзо љуља. Грчевито дрхтање ми је захватило десну руку, која је у 'позитивном стању' одбила да се повинује мојој вољи. Оловка и папир лежали су на столу. Оловка ми је доспела у руку: прсти су ми се стезали! Невиђени гвоздени стисак стегао је тетиве моје руке: рука ми је била снажно одбачена на папир, и ја сам написала смислене реченице, без икакве намере или знања какве би требало да буду [...] моја је рука почивала на облаку, док ми је дух чувар [...] диктирао” (Adams 1853: 11–12).

Када би се пак комуникација обављала гласом, дух би говорио кроз запоседнуте гласне жице медијума; овај начин општења, међутим, показао је да покојници по правилу нису били у стању да говоре гласно, јасно и разоветно; стога је мртвима, односно њиховим земаљским посредницима, била потребна помоћ појачивача звука. Решење проблема јавило се у облику „трубе духова” („spirit trumpet”), уске купе која би требало да појача гласове мртвих.¹³ Духовне су трубе током употребе, баш као и

сантиметара са одозго исписаном абецедом. Дашчица / планшета која је долазила уз њу имала је облик малог правоугаоника на четири точка са месинганим показивачем, који се вероватно кретао учвршћеном шином на дну плоче. (Hodge а) Справа „Питија, или Читач мисли”, представљала је сразмерно велику таблу за бирање слова и бројева, која се састојала од велике кружне дрвене плоче са лучно исписаном абецедом, „да” и „не”, и бројевима 0–9. Назив плоче и словни лук су на супротној страни плоче. Дрвена дршка у облику слова Т је обухватала је 4 дрвене покретне ручке које су корисници окретали у круг. Четврта рука дршке представљала је дугачку месингану иглу која се слободно окретала на средишњем лежишту, показујући слова која чине поруку духова. Вероватно је да је уређај користио кугличне лежајеве неке врсте, будући да се у новинама тога времена хвали његова лака употреба. Према новинским извештајима, направа „Питија, или Читач мисли” прављена је у две величине (Hodge б).

12 При томе су спиритисти тврдили да су превазишли ограничења телеграфског језика и да је тело медијума деловало као инструмент – као што је машина подразумевала електричне импULSE, и тело-телеграф деловало је на основу невидљивих – оностраних – сила. Када се „успостави симпатетична врста” између два духа „на такав начин да мисли лете по њој, од ума до ума, као електрична енергија на телеграфској жици”, умови постају сједињени „и њихове мисли постају сгласне” (Gutierrez 2009: 49–50).

13 „Труба духова” појавила се крајем 19. века на сеансама америчког медијума Џонатана Кунса, који је, у колиби на фарми у округу Атина, Охајо, уз помоћ породице изводио бесплатне јавне сеансе (Hatfield 2018).

столови у другој врсти сеанси, наводно чак и лебделе у ваздуху, подигнуте снагом психичке енергије (Crawford 1919: 6).

Заиста се надам да наша личности преживљава. Ако је тако, тада ће мој апарат имати неку сврху. Зато сада радим на најделикатнијем апарату кога сам се икада подухватио, и чекам резултате са највећим занимањем.

(Lescarbours 1920: 459–460)¹⁴

Описани покушаји омогућавања (лакшег) општења са светом с оне стране гроба претходили су Едисоновој намери да својим апаратом једном и за свагда утврди постоји ли загробни свет свесних ентитета и да ли је могуће успоставити везу са њим. Едисонова направа, коју није поближе описао нити је именовао, није никада званично ни представљена, што намеће питање да ли је икада довршена, односно да ли је уопште и постојала осим у проналазачевој машини. Чланак из часописа *Модерн Миканик енд Инвешнс*, две године након изумитељеве смрти, баца више светла на дату недоумицу: у њему се извештава о наводном експерименту који је Едисон, у присуству помоћника, сведока и спиритиста, извео 1920. године, у време интервјуа.¹⁵ Часопис наводи да је догађај чуван у тајности управо због неуспешног исхода – без обзира на вишесатне покушаје спиритиста да призову духове, казаљке осетљивог апарата остале су безнадежно непомичне (ММ 1933: 35).

Још један прилог посвећен уређајима за комуникацију са мртвима, објављен у часопису *Фејџи* шездесетих година прошлога века, разматра околности настанка и судбине Едисоновог изума. Текст доноси и скицу уређаја налик на фонограф/грамофон, као и на поменуте „трубе духова”.¹⁶ Скицирана машина се у овом случају знатно разликовала од претходног описа и била ближа ономе што се дало наслутити из Едисонових најава; како год да (ни)је изгледала, међутим, несуђена справа по свему судећи није успела да забележи присуство оностраних ентитета.

14 У духу рационалних претпоставки, Едисон избегава изјашњавање о извесности постојања душа у загробном животу односно области, као и о облику тог постојања, ипак допуштајући могућност да свест преминулих опстаје након смрти. На другом месту у интервјуу, као и у изостављеном поглављу дневника („The realms beyond”) Едисон постулира сталност укупне количине живота, која нити настаје нити нестаје, и чији су носиоци неуништива танана „животна бића” („Life entities”) односно „животне јединице” („life units”) са способношћу „памћења” (Lescarbours 1920: 446 и даље; Edison 1948: 241–244).

15 Апарат описан у овоме чланку, постављен у замрачену лабораторију, лично је на детектор дима који је Едисон развио претходних година: уски и јаки сноп светлости падао је на фото-електричну ћелију, тренутно се претварајући у слабу електричну струју. Уколико би предмет, ма колико танак, провидан или мали, прошао кроз сноп светлости, изазвао би промене на ћелији и у напону струје.

16 Уређај се састојао од дрвене кутије са унутрашњим микрофоном, на коју је био постављен велики алуминијумски левак испуњен калијум перманганатом (хиперманганом), и уметнутом електродом. Електрична жица повезивала је микрофон са левком и радио антеном, док је хиперманган требало да делује као раствор електролита и појача таласе за које се претпостављало да су гласови лутајућих душа.

Опет, ту није био крај приче о уређају нити (о) проналазачевој потрази за оностраним, макар када је реч о њеном рационалном и научном виду: управо су бића с оне стране наводно допринела откривању концепције и изгледа апарата – најпре је, наводно, лично Едисоновог помогао двојици инжењера и познаника, Гилберту Рајту и Харију Гарднеру, да пронађу изгубљени план апарата (Sconce 2000: 83). Након неуспешног покушаја реконструкције оригинала на основу откривеног нацрта, Гарднер и Рајт су израдили потпуно нови уређај, применивши знања из својих области – Рајт хемије а Гарднер механике и електрике. Нова је на права, међутим, напустила чисто научну и техничку основу Едисонове замисли¹⁷: уместо да људског посредника замени безличним механичким средством, ново је решење требало да побољша уобичајену трубу духовна равноправним садејством како савремене науке и технике, тако и медијумистичких способности, уз непосредни уплив духовних сила.¹⁸

Отклон од рационалног и научног није се зауставио на повратку незаобилазне улоге медијума у функционисању комуникационих направа: настојања да се сниме и протумаче „ЕГП” – „електронске гласовне појаве” („Electronic Voice Phenomena” – „EVP”), довела су након Другог светског

17 Део сложеног комуникационог процеса уз укључивање ширег распона спиритистичких појава, „звучна кутија” дуга 35, широка и висока 18 сантиметара звучно изолована, са малим отвором на једној страни и микрофоном повезаним са звучником који се могао одвојити и удаљити и до суседне просторије, требало је да омогући да се од „ектоплазме” пројектоване из „соларног плексуса” медијума, која би кроз отвор ушла у кутију постављену у средиште тамне собе, образује „ектоплазматично грло”. Кроз њега би духови говорили у микрофон, док би звучник гласно и јасно преносио њихове гласове. Основна замисао подвртнута је потом изменама и поправкама захваљујући интервенцијама Едисоновог духа и духа Рајтовог покојног сарадника Стејнмеца: Едисон је током сеансе дао упутства како да се Рајтов силиконски материјал искористи као облога за кутију Гарднеровог механичког медијума; потом је наложио Рајту да дода устињено гвође у материју сличну гиту како би га намагнетисао без смањивања акустичких својстава односно способности примања и задржавања статичког набоја (Evans 1963).

18 И поред тога што су се прве пробе наводно показале охрабрујући, Рајтов и Гарднеров апарат није даље тестиран нити развијан. Покушаји остварења мање амбициозних замисли, усмерени углавном на установљивање присуства духова или њихове жеље да опште, забележени су и пре и после Едисонових настављача, превасходно у Европи. У Белгији је „Вандермеленов сигнални уређај” такође настао оностраним интервенцијом – преминули дечак Хенри Е. Г. Б. Вандермелен је половином 1929. године пренео више од стотине детаља планове своје направе, који ју је довршио током 1930. а патентирао 1931. Справа се састојала од две стаклене призме, једне обичне а друге пресвучене смолом, повезане на батерију и на електрично звоно које би се огласило када би се, дејством духовна на слободни лаки жичани троугао на спроводник са позитивним напоном, коло затворило. У патентном се документу, унеколико таутолошки, наводи: „Сврха сигналног уређаја лежи у обавештавању особа које су иначе заузете да ентитет жели да успостави комуникацију [...] а ако позвана особа има потребну способност преношења поруке путем више или аутоматског писања, порука се може и примити. Ако је особа присутна а звоно не звони, то је зато што ентитети не желе да комуницирају.” (Evans 1963: 40) Покушаји израде справе за духовну комуникацију наставили су се и након другог светског рата – након 12 година покушаја, енглески техничар и истраживач паранормалних појава Марк Дајн је 1962. објавио да је успоставио Морзеву комуникацију са духовима. Дајн је користио „Морзеву зујалицу” и лампицу, повезане са „позитивним” и „негативним” плочама од бакрене газе спојене са појачалом. Када би се контакт успоставио, плоче би почеле да подрхтавају а зујалица и бљескалица да испишу поруке. Дин се надао да ће у будућности обезбедити „пренос порука духова преко звучника” односно, даљим усавршавањем и проналаском дужине и фреквенције таласа духовне енергије, добити и слике мртвих и непосредне поруке, помоћу правилно усмерене изузетно осетљиве камере и радио пријемника подешеног на одговарајућу таласну дужину. (Sconce 2000: 83–84)

рата до потпуног преокрета у схватањима комуникационе способности духова у загробном свету. Тако је, надовезујући се на покушаје откривања скривених порука с оне стране гроба у којима су предњачили уметници,¹⁹ летонски филозоф, психолог и универзитетски професор Константин Раудив крајем 1960-их започео низ експеримената, објавивши резултате у књизи *Нечујно постојаје чујно*. Раудивова основна метода била је употреба уобичајених техничких помагала – микрофона и магнетофона – за снимање амбијенталног звука у привидно празној просторији; потом би неколико пута преслушавао делове звучног записа у трајању од десет до петнаест минута, настојећи да након пажљиве и усредсређене анализе разабере гласове духова.

Током истраживања испоставило се да је омиљени облик испољавања духовног света ипак медиј радија: гласови добијени непосредно кроз пријемник, према датом опису, били су јаснији од оних добијених снимањем окружења, а поруке дуже и садржајније. Раудив је даље тврдио да не само што су сами гласови од почетка изразили склоност ка радиоснимцима већ и да располаже доказима да духови у загробном животу имају своје технологије и технике емитовања порука ка нашем свету:

„Запањујућа чињеница да постоје 'оностране' радиодифузне станице може се јасно утврдити на основу исказа гласова. Примљене информације указују на то да постоји неколико група гласовних бића и да свака располаже сопственим станицом. Експериментатор је ову појаву приметио у стотинама случајева и проследио је стручњацима на преслушавање.

Следећи примери показују да говорни субјекти, осим сопствених предајника и пријемника, користе и одређену врсту електронске технологије. Штавише, стиче се утисак да су они свесно делатни ентитети који покушавају да ступе у контакт са експериментатором.” (Raudive 1968: 219–220)²⁰

На тај се начин Едисоново настојање да потрагу за оностраним постави на рационалне, експериментално проверљиве, и учешћа медијума лишене основе, на крају претворило у своју супротност – не само што је у комуникацији са духовима људско посредовање и тумачење остало незаобилазно већ су се, у позним истраживањима, и саме техничко-технолошке претпоставке општења преселиле с оне стране гроба.

19 У јануарском броју за 1959. годину *The Journal of the American Society for Psychical Research* извештава о успешним настојањима сликара Рејмонда Бејлиса и америчког фотографа Атиле фон Салаја, да преслушавањем тонског материјала добијеног током неколико сеанси снимања, пронађу мноштво уживо нечујних звукова, неких снимљених и у празним просторијама, за које су веровали да су гласови оностраних духова. Шумове сродне врсте, на снимцима певања птица из 1958. године, по сопственим је тврдњама пронашао и шведски сликар и филмски продуцент Фридрих Јиргенсон, протумачивши их као поруке својих преминулих ближњих, и преточивши искуства у популарну књигу *Гласови из свемира*.

20 Односно да и сами користе радио-станице. Раудив је, наводно, често успостављао везу „са две такве станице”, које је именовао „Студио Келпе” и „Радио Петер” (Raudive 1968: 217–218; 220–221)

Каква год била заснованост – осим оне најизвесније, дубински психолошке – уверења о постојању загробног света духова и потраге за најпоузданијим и најефикаснијим начином комуникације са њим, непобитна је чињеница да је спиритизам модерног доба представљао међународно распрострањену појаву са разноврсним последицама у многим друштвеним областима – истински културни феномен који се, додуше у много мањем обиму, очувао и у XXI веку. Један од видова овог феномена јесте и израда и експериментисање са већим бројем помагала и направа за комуникацију са мртвима, овде укратко описана. Са друге стране, спиритистичка истраживања имала су и своје књижевноуметничке видове,²¹ од самих америчких почетака²², па све до времена након Раудивових експеримената са звучним записима односно радио-преносима загробних порука.²³ То је, међутим, тема за будуће истраживање.

Библиографија

- Adams, John S. *Answers to Seventeen Objections Against Spiritual Intercourse and Inquiries Relating to the Manifestations of the Present Time* (New York: Fowlers and Wells, 1853, 11–12.
- Baudouin Philippe "Thomas Edison – *Le Royaume de l'au-delà (The Realms Beyond) Précédé de Machines nécrophoniques* par, Editions Jérôme Millon (Mars 2015)
- Crawford, E. F. *Experiment in Psychic Science. Levitation, Contact, and the Direct Voice*. New York, E. P. Dutton & company 681 Fifth Avenue, 1919.
- Doyle, Sir Arthur Conan. *The History of Spiritualism*, 2 vols (London, 1926), vol. 1, pp. 62–3.
- Edison, Thomas A. *The diary and sundry observations of Thomas Alva Edison*. Ed. by Dagobert D. Runes. Philosophical Library, New York 1948.
- „Edison's Own Secret Spirit Experiments” *Modern Mechanix and Inventions*, October 1933, pp. 34–36.

21 Са становишта проучавања књижевности и књижевног живота посебно је занимљиво како су се спиритистичке идеје и активности преточиле у „загробна” књижевна дела, понегде чак и жанрове (нпр. у Русији – види Vinitsky 2010) односно у којој су мери и на који начин писци учествовали у општењу са духовима (кружок Виктора Игоа).

22 Већ на самим почецима ширења спиритизма, *Чича Томина колиба* Харијет Бичер Стоу (1852) тумачена је као каналисани материјал – сам Кардек је у приказу оцењује као штиво у коме се на неколиким местима, захваљујући интуицији и унутрашњем знању ауторке, јасно исказују идеје о реинкарнацији душа и пре њиховог обзнањивања у Европи. (Kardec 1868: 332) Бичер Стоу, која је и сама упражњавала спиритизам, није порицала такво читање већ га је охрабривала: „Када сам започела *Чича Томина колибу* никада нисам намеравала да напишем књигу „[...] Као да је написана кроз мене, само сам држала оловку. Устала сам. Задовољна. Када се завршило, осећање је престало, и дошло је олакшање. Никада потом нисам осетила ништа слично током писања.” (М. Л. Н. 1887: 7)

23 Раудивови списи су непосредно надахнули експерименталну музику Мајка Келија и Робена Рембоа *Дух Париза*, изведена 2002. као део изложбе *Звучни процес* у Бобуру. Звучно дело је настало на основу снимака тишине и звукова града, снимљених на неколиким местима у Паризу од историјског и езотеријског значаја, са претпоставком да она чувају сећање на дате догађаје као и на познате људе који су ту живели; обилазак „мистериозног Париза”, обухватио је стари дом Сержа Генсбурга, кућу Тристана Царе, адресу на којој је преминуо Лотреамон и гроб Џима Морисона (Kelley 2003: 1).

- Encyclopedia of Occultism and Parapsychology*. Encyclopedia.com. (September 3, 2019). <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/table-turning-or-table-tipping>
- Enns, Anthony. ”Spiritualist Writing Machines: Telegraphy, Typtology, Typewriting”, communication +1, Vol. 4, Issue 1 Occult Communications: On Article 11 Instrumentation, Esotericism, and Epistemology, September 2015.
- Enns, Anthony. „The Undead Author ”, *The Ashgate Research Companion to Nineteenth-Century Spiritualism and the Occult*, Ed. By Tatiana Kontou, Sarah Willburn. Ashgate Publishing Company, Burlington, 2012.
- Evans, Wainwright, “Scientists Research Machine to Contact the Dead”, *Fate Magazine*, April 1963, pp. 38–43, y: <http://ufoexperiences.blogspot.com/2007/04/survival-of-spirit-peripheral.html>
- Ghosts in the Machines: The Devices and Daring Mediums That Spoke for the Dead | Collectors Weekly. <https://www.collectorsweekly.com/articles/ghosts-in-the-machines-the-devices-and-defiant-mediums-that-spoke-for-the-spirits/>
- Gutierrez, Cathy. *Plato’s Ghost*. Spiritualism in the American Renaissance (AAR Theory and Reflection Series). Oxford University Press 2009.
- Hatfield, Sharon. *Enchanted Ground*. The Spirit Room of Jonathan Koons. Swallow Press, Athens, Ohio 2018.
- Hodge, Brandon. *Mysterious Planchette*. A survey of curious devices for speaking to the dead
a) http://www.mysteriousplanchette.com/Manu_Portal/leesma.html
б) http://www.mysteriousplanchette.com/Manu_Portal/fhayers.html
- Kardec, Allan - La case de l’Oncle Tom. *La Revue Spirite* 10 October 1868, 332
- Kardec, Allan *Le livre des mediums ou guide des mediums et des evocateurs*. Didier et Cie, Paris 1863.
- Kelley, Mike. “An Academic Cut-Up, in Easily Digestible Paragraph-Size Chunks; Or, the New King of Pop: Dr. Konstantin Raudive” *Grey Room*, No. 11 (Spring, 2003), pp. 22–43
- Kellogg, Riley B. ”Thomas Edison’s Apparatus for Talking with the Dead.” *Imagining Spiritual Technologies in America*, Columbus, 2013.
- Lescarboua, Austin C. ”Edison’s Views on Life and Death”, *Scientific American* Vol. 123, No. 18 (OCTOBER 30, 1920), pp. 446, 458–460)
- M. L. H., “Uncle Tom’s Cabin. Was it written by spirit aid or Inspiration?” *Religio-Philosophical Journal*, July 30, 1887:7; http://iapsop.com/spirithistory/harriet_beecher_stowe.html
- Nartonis David K. ”The Rise of 19th-Century American Spiritualism, 1854–1873,” *Journal for the Scientific Study of Religion*, Volume 49, Issue 2, June 2010, pp. 361–373.
- Natale, Simone. „A Cosmology of Invisible Fluids: Wireless, X-Rays, and Psychical Research around 1900” *Canadian Journal of Communication* Vol 36 (2011) 263–275.
- Noakes, Richard (2016) ”Thoughts and spirits by wireless: imagining and building psychic telegraphs in America and Britain, circa 1900–1930”, *History and Technology*, 32:2, 137–158, <http://dx.doi.org/10.1080/07341512.2016.1217598>
- Raudive, Konstantins. *Unehörbares wird hörbar: auf den Spuren einer Geisterwelt, Beitrag zur experimentellen Parapsychologie*. Reichl Verlag, 1968.
- Sconce, Jeffrey. *Haunted media: Electronic presence from telegraphy to television*, Duke University Press, 2000.
- Sonic Mediations: Body, Sound, Technology, Edited by Carolyn Birdsall and Anthony Enns Cambridge Scholars Publishing, 2008.

Table-turning (or Table-tipping) | Encyclopedia.com 10/22/19, 11:16 <https://www.encyclopedia.com/science/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/table-turning-or-table-tipping>

Vibratory Modernism. Ed. by Anthony Enns, Shelley Trower. Palgrave Macmillan, 2013.

Vinitsky, Иља. *Ghostly Paradoxes: Modern Spiritualism and Russian Culture in the Age of Realism*. University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division. 2010. Kindle Edition.

ИЛУСТРАЦИЈЕ

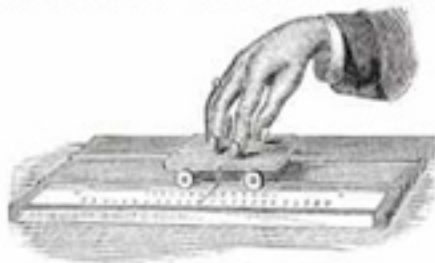

Илустрација 1 – Спиритистичка сеанса са okreтањем столова

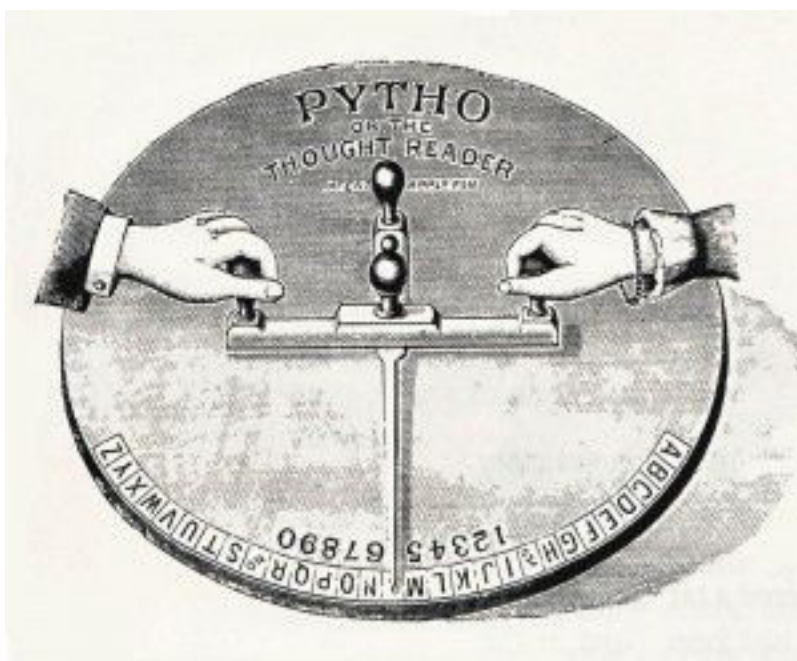
Илустрација 2 – Вица табла

EVOLUTION OF PLANCHETTE

— THE —
PSYCHORBRETTE
A SURE GUIDE TO MEDIUMSHIP!

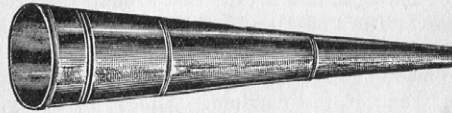
Илустрација 3 – Психорбрега

Илустрација 4 – „Питија” или „Читач мисли”

No. 146

SPIRIT TRUMPETS

For seance work. Made in three sections of aluminum, light in weight and most serviceable. Joint fits perfectly and excellently well made. Two sizes.

Large size, 41 inch length, price.....\$5.00
 Regular size, 30 inch length, price..... 4.50
 Luminous bands for trumpets, extra..... .75

Илустрација 5 – Оглас за трубу духова

Edison Believed That Spirits Should Have All the Attributes of Matter

Deliberately burning his finger in experiment, Edison found that lines and whorls grew back in original pattern, substantiating his theory of "life units."

Artist's drawing here illustrates the setup of the experiment. Spirit crossing beam from projector would intercept light, causing hand on the meter to flicker.

finger was burned, however, the scientist had a Bertrillon print made of his digit.) The burn was severe enough to obliterate all the delicate skin lines, yet after the finger had healed, another print showed that the lines and whorls, even though they had been hopelessly destroyed, had returned to their original position.

From this experiment, Edison got confirmation of his hypothesis that it is these aforementioned "immortal units" which supervised the regrowth of his finger skin, following out the original design. Man, he believed, is a mosaic of such life units, and it is these entities which determine what we shall be.

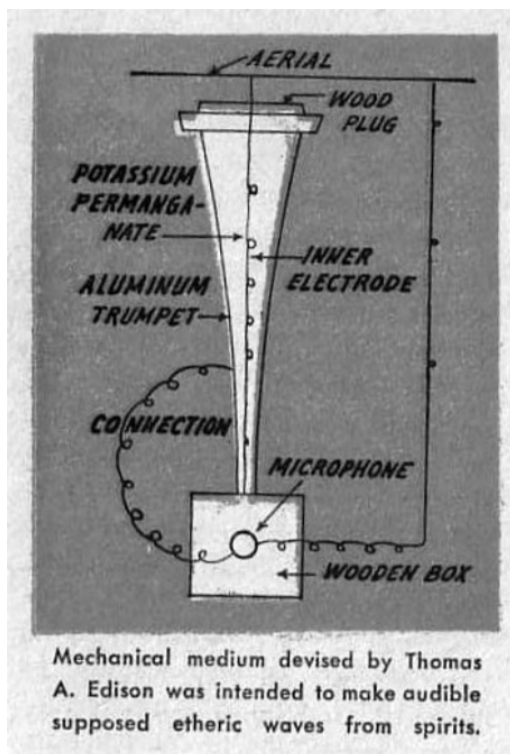
To make his hypothesis clear, Edison went to cite the following analogy. Suppose this earth were visited by some extraterrestrial being whose eyes were so coarse that the smallest thing he could see was the Brooklyn bridge. Naturally he would take the structure as some sort of natural growth.

Now suppose this imaginary giant were to destroy the bridge, then, after a couple of years, find it rebuilt. Don't you suppose the giant would assume that some guiding intelligence were behind the reconstruction? That's what Edison believed.

36

Modern Mechanic and

Илустрација 6 – Приказ наводног експеримента са Едисоновим апаратом за комуникацију са мртвима

Илустрација 7 – Скица Едисоновог апарата за комуникацију са мртвима коју је наводно дух проналазача открио Гарднеру преко медијума

Илустрација 8 – Константин Раудив у потрази за порукама духова

**“HELLO FROM THE OTHER SIDE”
(ABOUT SPIRITISM, DEVICES FOR COMMUNICATING WITH THE DEAD,
AND SOMETHING ABOUT AFTERLIFE LITERATURE)**

Summary

This text offers a brief survey of the development of means of communication with the afterlife realm within the modern spirit(ual)ism, with the emphasis on Thomas Alva Edison's effort to design a device based on the achievements of modern science and technology. The most important forms of communication with the souls of the deceased (“ghosts”) that preceded Edison are summarized, as well as the latter endeavors. The similarity of spiritualistic attempts with the appropriate “classical” means of communication – the media of telegraph and radio – is pointed out. The author also stresses continued interest of writers and artists in the spiritualistic phenomena, as well as their active participation in the sessions and explorations focused on the possibility of the existence of the spirit world and communion with it.

Keywords: spiritism, communication with the dead, Edison, electronic voice phenomena.

Bojan M. Jović